

საერთაშორისო სამართლისა და ურთიერთობების გადაკვეთის წერტილები

I. შესავალი

ცნობილია, რომ საერთაშორისო სამართალი შექმნილია კაცობრიობის კეთილდღეობისათვის.¹ ეს არის სახელმწიფოთაშორისი, სამთავრობათაშორისო ურთიერთობების მომწესრიგებელი ნორმების, როგორც დანერგის², ისე დაუნერგელის³, ერთობლიობა.⁴ მაგრამ სამთავრობათაშორისო ურთიერთობები, ისევე როგორც სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობები, ქმნიან ისეთ პოლიტიკურ რეალობას, რომელიც უპირისპირდება მათ მიერვე მიღებულ და დამკვიდრებულ ნორმებს. სტატიამი მინდა გამოვყო საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების მწვავე შეხების წერტილები, რომლებიც თანამედროვე მსოფლიოში შექმნილმა პოლიტიკურმა რეალობამ დამანახა. განვიხილავ თეორიულ საკითხებს და დაგუპირისპირებ მათ იმ პრობლემებს, რომლებსაც სახელმწიფოები თავიანთი გადანყვეტილებებით ქმნიან. ყველა წერტილზე საუბარი, რასაკვირველია, სტატიის ფორმატში შეუძლებელია, ამიტომაც ყურადღება გამახვილდება რამდენიმეზე, კერძოდ, საერთაშორისო სამართლის წყაროებსა და სამართლის სუბიექტებზე.

II. საერთაშორისო სამართლის წყარო

მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლოს სტატუტის 38-ე მუხლით ცნობილია საერთაშორისო სამართლის შემდეგი წყაროები: 1. საერთაშორისო კონვენციები; 2. საერთაშორისო ჩვეულება, როგორც სამართლის ნორმად აღიარებული სახელმწიფო პრაქტიკა; 3. სამართლის აღიარებული პრინციპები 4. საერთაშორისო სასამართლო და საარბიტრაჟო გადანყვეტილებები, იურისტებისა და იურისტთა ჯგუფების მოსაზრებები.⁵

ცნობილია, რომ საერთაშორისო ხელშეკრულება არის წერილობითი შეთანხმება ორ ან რამდენიმე სახელმწიფოს შორის⁶, მაგრამ თანამედროვე პრაქტიკაში ხელშეკრულება შეიძლება დაიდოს, აგრეთვე, სახელმწიფოსა და ორგანიზაციას და ორგანიზაციასა და ორგანიზაციას შორის. ამას ადასტურებს 1986 წლის 21 მარტის ვენის კონვენცია „სახელმწიფოებსა და ორგანიზაციებს შორის და ორგანიზაციებსა და ორგანიზაციებს შორის ხელშეკრულებების სამართლის შესახებ“,

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

¹ *Hominum Causa Omne Jus Gentium Constitutum Est*, იხ., *Guide to Latin in International Law*, Oxford University Press. 2009, 54.

² მაგ., საერთაშორისო ხელშეკრულება.

³ მაგ., საერთაშორისო ჩვეულება.

⁴ ალექსიძე ლ., თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, თბილისი, 2013, 8.

⁵ *Statute of the International Court of Justice*, 1946, Art. 38(1).

⁶ *Vienna Convention on the Law of Treaties*, 1966, Art.2(1)(a).

ამ კონვენციის პირველი მუხლით, „წინამდებარე კონვენცია გამოიყენება a. ხელშეკრულებებთან ორ ან რამდენიმე სახელმწიფოს შორის და ორ ან რამდენიმე ორგანიზაციას შორის და b. ხელშეკრულებებთან საერთაშორისო ორგანიზაციებს შორის.“⁷ ეს ნათელი მაგალითია იმისა, თუ როგორ შეცვალა მოძველებული თეორია ახალმა საერთაშორისო ურთიერთობების პრაქტიკამ. არის შემთხვევები, როდესაც ხელშეკრულების ძალაში შესვლას ხელს უშლიან სახელმწიფოები იმით, რომ არ ახდენენ მათ რატიფიკაციას⁸ და/ან უკვე ძალაში შესულ ხელშეკრულებას არ უერთდებიან, რადგან მათ ინტერესებში არ არის იმ ვალდებულებების საკუთარ თავზე აღება, რომლებიც ამ ხელშეკრულებითაა დადგენილი. 1997 წლის გაეროს გენერალური ასამბლეის კონვენცია „ტრანსსასაზღვრო წყალმდინარეების არასანაოსნო გამოყენების სამართლის შესახებ“ ჯერაც არ შესულა ძალაში ზემოხსენებული მიზეზით.⁹ მეორე ასეთი მაგალითია ბავშვის უფლებათა კონვენცია, რომელსაც დღემდე არ უერთდება შეერთებული შტატები, რადგან მისი 37-ე მუხლით აკრძალულია 18 წლამდე ასაკის პირთა სიკვდილით დასჯა და/ან სამუდამო პატიმრობა¹⁰. აშშ-ის კონსტიტუციაც კი კრძალავს უჩვეულო და სასტიკი სასჯელის გამოყენებას, მაგრამ შედეგი ასეთია. აქ იკვეთება კონკრეტული სახელმწიფოების პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ინტერესი, რომელიც წარმოშობს პოლიტიკურ რეალობას და ეს რეალობა დგება სამართლის ნორმების პირისპირ. სანამ სახელმწიფო თავად არ იქნება დაინტერესებული ასეთი კონვენციების ძალაში შესვლით, იგი ვერ გადაიქცევა მოქმედ¹¹ სამართლად, თუმცა მყარი ნორმების დარღვევაც ხდება, როდესაც სახელმწიფოები ძალას იყენებენ გაეროს უშიშროების საბჭოს შესაბამისი რეზოლუციის გარეშე¹².

რაც შეეხება საერთაშორისო ჩვეულებებს, სტატუტის მიხედვით, ცნობილია მისი ორი რეკვიზიტი: 1. *Opinio Juris*¹³ და 2. სახელმწიფო პრაქტიკა.¹⁴ ხოლო გარემოს საერთაშორისო სამართალში ავტორები ასახელებენ მესამე რეკვიზიტს, რომელიც სტატუტში არაა ასახული ესაა – „დაჟინებული მონინააღმდეგე“¹⁵. ამ რეკვიზიტის მიხედვით, ჩვეულებითი ნორმა ვითარდება და არსებობს, მოქმედებს ყველა სახელმწიფოს მკაფიოდ გამოხატული მხარდაჭერის გარეშე საერთაშორისო საზოგადოებაში. ამის მაგალითად იმავე ავტორებს მოჰყავთ გადანყვეტილება „ჩრდი-

⁷ Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, 1986, Art. 1.

⁸ 1997 UN General Assembly Convention On the Law of Non Navigational Uses of Transboundary Watercourses. ძალაში შესვლისათვის საჭიროებს 35 სარატიფიკაციო სიგელის გადაცემას, მიერთებას ან მიღებას.

⁹ <<https://onlinelibrary.wiley.com/.../j1467-9388.2009.006...>> [15.07.2019]

¹⁰ ადამიანის უფლებათა სფეროში ძირითადი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების კრებული, I ნაწ., თბილისი, 2001, 277,

¹¹ სადავო არაა, რომ აღნიშნული კონვენცია ჩვეულებით ნორმებს ასახავს.

¹² აშშ/ბრიტანეთის ინტერვენცია ერაყში, რუსეთის ინტერვენცია საქართველოსა და უკრაინაში, ძალის არამართლზომიერად გამოყენების ასეთი მაგალითებია.

¹³ *Opinion necessitates juris*.

¹⁴ მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლოს სტატუტის 32-ე მუხლი.

¹⁵ Sands P., Peel J., Fabra A., Mackenzie R., *Principles of International Environmental Law*, 3rd Ed., Cambridge University Press, 2012, 116.

ლოეთის ზღვის კონტინენტური შელფის“ საქმეზე¹⁶. აქედან ის ფაქტი იკვეთება, რომ დაჟინებული წინააღმდეგობით ესა თუ ის სუბიექტი¹⁷ თავად არ ასრულებს ჩვეულებით ნორმას, მაგრამ იგი მაინც მოქმედებს, როგორც ასეთი. აქაც კონკრეტული სუბიექტის პოლიტიკური თუ სხვა ინტერესი არის მამოძრავებელი კონკრეტული ჩვეულებითი ნორმის შეუსრულებლობისას, მისი იგნორირებისას. სამართლის სკოლების ბაკალავრიატის სტუდენტების აუდიტორიასთან მუშაობისას, დავაკვირდი, რომ მათთვის აბსოლუტურად გასაგებია ასეთი წინააღმდეგობის არსებობა. საერთაშორისო ჩვეულება მყარი ნორმების კატეგორიაა, მიუხედავად მისი დაუნერვლი ფორმისა, მაგრამ არც ეს მომენტი მუშაობს, როდესაც საქმე პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ ინტერესს ეხება. ამასთან, ზოგჯერ ძნელია იმის დადგენა, არსებობს თუ არა ჩვეულებითი ნორმა კონკრეტულ სადავო საკითხზე.

III. საერთაშორისო სამართლის სუბიექტი

საერთაშორისო სამართლის პირველი და უმთავრესი სუბიექტი სუვერენული სახელმწიფოა.¹⁸ გარემოს საერთაშორისო სამართლის კონტექსტში ზოგიერთი ავტორი სახელმწიფოებს „აქტორებს“ უწოდებს. ისტორიის გარკვეულ ეტაპზე, კონკრეტული სამთავრობო გუნდის პირობებში, სახელმწიფო გამოდის ინიციატორად, მიიღოს ესა თუ ის გადაწყვეტილება, რომელიც საერთაშორისო საზოგადოების ინტერესებშია და ამასთან, საკუთარ ინტერესებშიც შედის. სხვა ეტაპსა და სხვა პოლიტიკური გუნდის პირობებში, ადრე მიღებული გადაწყვეტილება დისკომფორტს უქმნის სახელმწიფოს და ასეთ შემთხვევაში, იგი ნაკისრი ვალდებულების წინააღმდეგ მიდის.¹⁹ ასეთი წინააღმდეგობა თან სდევს სახელმწიფოს რეპუტაციასა და იმიჯს საერთაშორისო ურთიერთობებში, თუმცა არსებული და დამკვიდრებული სამართლის ნორმების გაქარწყლება ასეთ მოქმედებას არ შეუძლია. თანამდებობის მქონე ფიზიკურ პირს არ გააჩნია საერთაშორისო სამართალსუბიექტობა, მაგრამ ფიზიკური პირები²⁰ იღებენ გადაწყვეტილებებს სახელმწიფოს სახელით და ხელს აწერენ საერთაშორისო კონვენციებს, რომელთა მიღების მოსურნეც არიან სახელმწიფოები, როგორც სუბიექტები. ზოგჯერ ხდება, რომ ქვეყნის პირველი პირის გადაწყვეტილებით ხელს აწერენ ისეთ საერთაშორისო

¹⁶ *Germany v Denmark and the Netherlands (North Sea Continental Shelf)*, Judgment of 20 February 1969. ეს პრეცედენტი ეხება საზღვაო სამართალსა და გარემოს საერთაშორისო სამართალს.

¹⁷ იგულისხმება სუვერენული სახელმწიფო.

¹⁸ სახელმწიფოს ნიშნებია ტერიტორია, მუდმივი მოსახლეობა, ხელისუფლება. სუვერენიტეტი, საერთაშორისო ცნობა. იხ., *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, 1933, Art. 1*. სამართალმემკვიდრეობაც სახელმწიფოს ერთ-ერთ ნიშნად მიმაჩნია, რადგან არსებობს საერთაშორისო კონვენციები, რომლებიც ამ საკითხს არეგულირებს სახელმწიფოთა დეზინტეგრაციისა და რეინტეგრაციის დროს. სამართალმემკვიდრეობაზე ორგანიზაციების შემთხვევაშიც შეგვიძლია საუბარი, მაგრამ ეს ორგანიზაციების იურიდიული ბუნების განმსაზღვრელი ნიშანი არ არის.

¹⁹ ენჯელ ბრეარდის საქმე აშშ-ს ბილ ქლინთონის ადმინისტრაციის პირობებში, როდესაც დაირღვა საკონსულო ურთიერთობების შესახებ ვენის კონვენცია. იხ. სენდსი ფ., სამართალს მოკლებული მსოფლიო, ნ. ჩინჩალაძის თარგმანი, თბილისი, 2016, შესავალი.

²⁰ სახელმწიფო მოხელეების რანგში.

ხელშეკრულებას, რომელიც მისი წარმოდგენილი კონკრეტული სახელმწიფოს მიერ უკვე დარღვეულია.²¹

მოსახლეობა სახელმწიფოს ერთ-ერთი ნიშანია, ამდენად იგი უნდა მონაწილეობდეს აქტიურად სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში და სახელმწიფოს მიერ ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებაშიც, თუმცა თანამედროვე მსოფლიოში მოსახლეობა ამ ფუნქციას არ ან ვერ ასრულებს ალბათ ორი მიზეზით“ 1. არ ესმის საკუთარი დანიშნულება²²; 2. ესმის, მაგრამ ნიჰილიზმის ან შიშის გამო არ ასრულებს სახელმწიფოს უმთავრესი ნიშნის ფუნქციას²³. ამ გადასახედიდან, მოსახლეობა²⁴, გარკვეული მოცულობით გამოდის იმ პოლიტიკური რეალობის შემოქმედი, რომელიც უპირისპირდება დამკვიდრებული საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესრულების ვალდებულებას, როგორც რეგიონულ, ისე უნივერსალურ დონეზე.

თანამედროვე მსოფლიოში არის, ასევე, ტენდენცია, სახელმწიფოდ გამოაცხადონ ისეთი წარმონაქმნები, რომლებსაც საკუთარი ტერიტორია არ გააჩნიათ და ტერიტორიული თუ ეთნიკური კონფლიქტის შედეგად მიღებული აქვთ საერთაშორისო აღიარება ორზე მეტი სახელმწიფოს მხრიდან და მათ აქვთ პრეტენზია, გახდნენ საერთაშორისო სამართლის სუბიექტები. საერთაშორისოსამართლებრივი ცნობა/აღიარება არის სახელმწიფოს ნების გამომჟღავნება ახლად წარმოშობილ სახელმწიფოსთან ურთიერთობის დამყარების შესახებ.²⁵ საერთაშორისო სამართალში ცნობილია, რომ ოფიციალური ცნობა ქმნის ახალ ჭეშმარიტ მდგომარეობას, ცნობა არ წარმოშობს ახალ სუბიექტს, არამედ აწესებს ნორმალურ საერთაშორისოსამართლებრივ ურთიერთობას ახალ სუბიექტთან.²⁶ ასეთი თვითაღიარებული წარმონაქმნები, ანუ *de facto* სახელმწიფოები, მოკლებულნი არიან შესაძლებლობას, იყვნენ საერთაშორისო ორგანიზაციის წევრები და მათ ამის პერსპექტივაც კი არ გააჩნიათ. ისინი ვერ მონაწილეობენ გადწყვეტილებების მიღებაში საერთაშორისო დონეზე და ვერ იქნებიან საერთაშორისო ხელშეკრულებების მხარეები. ამდენად, ისინი რჩებიან ამორფულ მასად საერთაშორისო ურთიერთობებში.

²¹ პინოჩეტის მაგალითი, როდესაც მას ურჩიეს ხელი მოეწერა 1984 წლის კონვენციაზე, რომელიც აბსოლუტურად კრძალავს წამებას, მაშინ როდესაც მისი ბრძანებით ნაწამები უკვე იყო ჩილეში არაერთი ფიზიკური პირი, ოპერაცია კონდორის ფარგლებში.

²² სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის სახელით ჩემი სასწავლო მიზნით მივლინებისას ლუბლინის კათოლიკურ უნივერსიტეტში (პოლონეთი) უკრაინელი სტუდენტების აუდიტორიასთან მუშაობისას გამოიკვეთა ეს საკითხი და მათი პესიმიზმი და გაურკვეველობა ოკუპირებული ყირიმის თაობაზე.

²³ ადამიანში თვითგადარჩენის განცდა ნამდვილად ღრმა თანდაყოლილი ინსტიქტია და შესწავლას არ საჭიროებს. იხ., რიმანი ფ., სიყვარულის უნარი, ნ. გოგოლაშვილის თარგმანი, თბილისი 2015, 19. შიში ჩვენი ცხოვრების აუცილებელი თანამგზავრია. იგი ყოველთვის იმ დროს შეგვიპყრობს ხოლმე, როდესაც ვგრძნობთ, რომ რალაც დაბრკოლების გადალახვას საკუთარი სისუსტის, უმწეობის ან ვილაცაზე დამოკიდებულების გამო ვერ ვახერხებთ. იხ., იქვე, 129.

²⁴ გარკვეულ ასაკს მიღწეული, შერაცხადი ფიზიკურ პირთა კრებადობა, რომელიც სახელმწიფოს მდგრადად, პოლიტიკურ-სამართლებრივად და დაკავშირებული.

²⁵ თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, ლექსიკონი-ცნობარი, ლ. ალექსიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2003, 394.

²⁶ ალექსიძე ლ., თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, თბილისი, 2013, 96.

მინდა შევეხო სახელმწიფოს მეთაურების საკითხსაც, უახლეს მაგალითებს, როდესაც მოქმედი საერთაშორისო სისხლის სამართლის ნორმების, რომის სტატუტისა²⁷ და მუდმივი სასამართლოს პირობებში, ვერ ხერხდება ერთ შემთხვევაში პირის დაკავება, ხოლო მეორე შემთხვევაში, სააპელაციო პალატა სასამართლო პალატაში საქმის განხილვისას სამართლებრივ შეცდომას აფიქსირებს. სუდანის ლიდერის, ომარ ჰასან ალ-ბაშირის პირველი დაკავების ორდერი გაიცა 2009 წლის 4 მარტს, მეორე კი – 2010 წლის 12 ივლისს. მისი საბრალდებო აქტი მოამზადა ლუის მორენო ოკამპომ გენოციდის²⁸, კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების და ომის დანაშაულის ბრალდებით და რადგან დღემდე მისი დაკავება ვერ ხერხდება საქმე წინასასამართლო პალატაში რჩება.²⁹ კოტ დივუარის ლიდერების – ლორენტ გბაგოსა და ჩარლზ ბლე გოუდის აპელაციაზე სააპელაციო პალატამ 2017 წლის 31 ივლისის განჩინებით სასამართლო პალატის მიერ დაშვებული შეცდომა დააფიქსირა.³⁰ სანამ რომის სტატუტი არ მიიღეს, დაკავების ორდერების გაცემაც არ იყო შესაძლებელი, დღეს კი დამნაშავე ხელისუფალთა დაკავება ვერ ხერხდება. ვფიქრობ, ესეც შექმნილი პოლიტიკური რეალობის³¹ შედეგია და არა სამართლის ნორმების არასრულყოფილებისა და უმოქმედობის.

IV. დასკვნა

წინამდებარე სტატიის მომზადება გადამანყვეტინა საინტერესო დისკუსიამ ლუბლინის იოანე პავლე მეორის სახელობის უნივერსიტეტის საერთაშორისო სტუდენტებთან, რომლებიც სხვადასხვა ქვეყანას წარმოადგენდნენ და რომელთათვისაც საკმაოდ მწვავეა მათი სამშობლოების ტერიტორიაზე არსებული საერთაშორისო კონფლიქტები. საერთაშორისო სამართლის საფუძვლიანად შესწავლამ და მისმა შედარებამ პოლიტიკურ რეალობასთან წარმოშვა კითხვა, სად იკვეთება

²⁷ საერთაშორისო სისხლის სასამართლოს დამფუძნებელი აქტი.

²⁸ დანაშაულთა დანაშაული – „გენოციდი“ განმარტებული რომის სტატუტის მე-6 მუხლით. იგი აღნიშნავს ქვემოთ ჩამოთვლილ ნებისმიერ ქმედებას, რომელიც ჩადენილია ეროვნული, ეთნიკური, რასობრივი ან რელიგიური ჯგუფის მთლიანი ან ნაწილობრივი განადგურების მიზნით: a) ასეთი ჯგუფის წევრთა მკვლელობა; b) ასეთი ჯგუფის წევრთათვის სხეულის მძიმე დაზიანების მიყენება ან მათი ფსიქიკური მოშლილობის გამოწვევა; c) რომელიმე ჯგუფისათვის განზრახ ისეთი საარსებო პირობების შექმნა, რომლებიც მიზნად ისახავს მის მთლიან ან ნაწილობრივ ფიზიკურ განადგურებას; d) ისეთი ზომების გატარება, რომელთა მიზანია ასეთ ჯგუფში შობადობისათვის ხელის შეშლა; e) ერთი ჯგუფიდან მეორეში ბავშვების იძულებით გადაცემა.

²⁹ იხ., <<https://www.icc-cpi.int>> [15.07.2019]

³⁰ <<https://www.refworld.org/docid/>>; [15.07.2019] <<https://www.hrw.org/news/2017/03/29/cote-divoire-simone-gbagbo-a...>> [15.07.2019]

³¹ მაგონდება პინოჩეტისა და გაერთიანებული სამეფოს ყოფილი პრემიერ-მინისტრის პირადი მეგობრობა და დაცვის მხარის ძალისხმევა იმუნიტეტის მოთხოვნაზე. იხ., სენდსი ფ., სამართალს მოკლებული მსოფლიო, ნ. ჩინჩალაძის თარგმანი, თბილისი, 2016, 67. სხვადასხვა საინფორმაციო საშუალებიდან კი ცნობილია, რომ მის მიმართ ჩილეს მოქალაქეებს არ ჰქონიათ ანტიპატიები.

იხ., <<https://www.theguardian.com/global-development/booksblog>> [15.07.2019]

საერთაშორისო ურთიერთობები საერთაშორისო სამართლის თეორიასთან? ამ მიზნით განვიხილეთ წყაროებისა და სუბიექტების საკითხი, ვინაიდან, მიმაჩნია, რომ საერთაშორისო სამართლისა და ურთიერთობების კვებისა და პრინციპული შეხების ძირითადი წერტილები სწორედ აქ არის.

ცხადია, წარმოდგენილი კვლევა დავეხება და სახელმწიფოთაშორის კონფლიქტებს ვერ მოაგვარებს, მაგრამ წარმოჩინდება ასეთი დავების წარმოშობის მიზეზები საერთაშორისო სამართლის გადასახედიდან. ეს დარგი მონოდებულია, მოანესრიგოს, ლოგიკური ფორმა მისცეს საერთაშორისო ურთიერთობებს და არა გაამძაფროს ისინი. დიას, ზოგჯერ ნორმა ნაკლოვანია, მაგრამ ქმედითი და მათ მიერვე აღიარებული ნორმების შესრულება სუვერენულმა სახელმწიფოებმა თავიანთი ლიდერების ახირების გამოსობით არ უნდა დააბრკოლონ. ამაში მათ დანარჩენი სუბიექტები, მეტადრე საერთაშორისო ორგანიზაციები უნდა დაეხმარონ.